

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.
Ефективна економіка. 2025. № 6.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.6.6>

УДК 368.914:331.25:369](045)

Л. А. Чвертко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, обліку та економічної безпеки,

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2788-6991>

О. О. Кравченко,

д. пед. н., професор,

професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9732-6546>

Г. В. Бондаренко,

к. пед. н., доцент,

доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5302-4589>

РОЛЬ НАКОПИЧУВАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В СУЧАСНІЙ ЕКОСИСТЕМІ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

L. Chvertko,

*PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of
Finance, Accounting and Economic Security,
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University*

O. Kravchenko,

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Social
Education and Social Work,
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University*

H. Bondarenko,

*PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the
Department of Social Education and Social Work,
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University*

THE ROLE OF ACCUMULATIVE INSURANCE IN THE MODERN PENSION ECOSYSTEM

У статті досліджено стан сучасної пенсійної екосистеми України як упорядкованої системи взаємопов'язаних елементів, на яку впливають різноманітні зовнішні та внутрішні чинники. Особлива увага приділена проблемам солідарної системи пенсійного забезпечення, зокрема хронічному дефіциту Пенсійного фонду України, що спричинений звуженням бази нарахування єдиного соціального внеску через демографічну кризу, проблеми зайнятості та виклики на ринку праці, посилені внаслідок повномасштабного російського вторгнення. Проаналізовано стан недержавного пенсійного забезпечення, визначено роль недержавних пенсійних фондів у системі пенсійних накопичень. Доведено, що їхня діяльність зіткнулася зі значними труднощами та не забезпечує належного соціального ефекту у фінансуванні пенсійних виплат особам літнього віку. Обґрунтовано, що важлива роль у реалізації завдань третього рівня пенсійної системи належить пенсійному страхуванню, яке пропонують

своїм клієнтам страхові компанії. Доведено, що попри виклики, зумовлені економічною та безпековою ситуацією в Україні, накопичувальне страхування зберігає привабливість для громадян, які прагнуть фінансової стабільності у старості, та має значний потенціал як інструмент для здійснення додаткових індивідуальних пенсійних накопичень.

This article evaluates the role of accumulative insurance in Ukraine's modern pension ecosystem. The authors emphasize that an ecosystem approach allows for a comprehensive assessment of the interaction between institutions, instruments, norms, and stakeholders in ensuring the social protection of retirees.

The paper examines the current state of Ukraine's three-tier pension system, which comprises the solidarity and accumulative systems of compulsory state pension insurance, as well as the non-state pension provision system. Attention is drawn to the challenges of the solidarity system, such as the chronic deficit of the Pension Fund of Ukraine. This deficit is caused by a shrinking base for the single social contribution due to demographic decline, employment and labor market issues, including those resulting from the full-scale Russian invasion of Ukraine. The article substantiates the necessity of transforming the pension system and implementing its second tier.

An assessment of non-state pension provision was conducted. The role of non-state pension funds in the pension savings system was determined, showing that their activities faced significant problems and failed to provide an adequate social effect in financing pension payments to the elderly. It is proven that pension insurance, offered by insurance companies, plays a crucial role in fulfilling the tasks of the third tier of the pension system. It is argued that despite the challenges posed by the economic and security situation in Ukraine, accumulative insurance retains its attractiveness for individuals who prioritize the stability and security of their pension savings. The importance of broad public engagement in the mechanism of accumulative insurance is emphasized as a tool for additional individual pension savings to ensure financial stability in old age. The effective

functioning of insurance companies in the field of pension provision will be possible provided they adapt to new legislative conditions, develop innovative products, and actively work to enhance financial literacy among the population, demonstrating the reliability and advantages of pension insurance as a tool for long-term financial protection.

Ключові слова: *ануїтет, загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, застрахована особа, накопичувальна система, недержавне пенсійне забезпечення, пенсійне страхування, пенсійні виплати, пенсійна реформа.*

Keywords: *annuity, compulsory general state pension insurance, insured person, funded pension system, non-state pension provision, pension insurance, pension benefits, pension reform.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Пенсійне забезпечення відіграє ключову роль у формуванні гідних умов життя людей літнього віку і є важливою складовою системи соціального захисту інших уразливих верств населення. Реалізація цих завдань можлива за умови налагодженого функціонування екосистеми пенсійного забезпечення як динамічної та взаємопов'язаної структури, що потребує постійного оновлення та адаптації.

Сучасні пенсійні системи багатьох країн світу, попри різноманітність їх моделей, стикаються з низкою викликів, які ускладнюють їхнє функціонування, підривають фінансову стабільність і створюють загрозу соціальній захищеності людей, які досягли пенсійного віку, або мають інші законні підстави на пенсійні виплати. Ці виклики мають, як глобальний характер, так і пов'язані з внутрішніми проблемами, зумовленими особливостями економічного та демографічного розвитку країни, політичними процесами та ефективністю інституційного середовища тощо.

Зокрема, зростання частки літніх людей в загальній структурі населення веде до збільшення навантаження на бюджет, спричинює перерозподіл суспільних ресурсів, і супроводжується такими явищами, як соціальна ексклюзія, посилення майнової диференціації та поглиблення нерівності. Це негативно впливає на соціально-економічні та демографічні показники, зумовлюючи їх поступове погіршення.

У відповідь на процес старіння населення деякі країни в межах своїх пенсійних реформ обирають стратегію поступового підвищення пенсійного віку, заохочують відтермінування виходу на пенсію через надання фінансових стимулів, таких як вищі пенсійні виплати за додаткові роки роботи після досягнення пенсійного віку тощо.

З огляду на зростання тиску соціальних зобов'язань на державні фінанси пріоритетним завданням урядів стала реалізація бюджетної політики, спрямованої на забезпечення ефективного формування дохідної частини бюджету та цільових соціальних фондів через дієві механізми адміністрування податків та зборів. Окрім того забезпечення належного рівня пенсійних виплат спонукає уряди до їх індексування, а також до підвищення внесків до пенсійної системи та розширення участі роботодавців і працівників у програмах пенсійного накопичення.

В умовах зростання демографічного навантаження на державний (солідарний) рівень пенсійної системи, фінансування якого базується на обов'язковості пенсійних відрахувань роботодавців і працівників, а також фінансової участі держави, в багатьох країнах дедалі більшого значення набуває розвиток недержавного пенсійного забезпечення. Зокрема, через діяльність приватних фондів та інші фінансові інструменти, що забезпечують громадянам можливість формування індивідуальних заощаджень для старості. В цьому контексті особливу увагу слід приділити пошуку шляхів зміцнення фінансової стійкості сучасних пенсійних моделей та розгляду страхування як потенційного інструмента, здатного відіграти важливу роль у модернізації пенсійної екосистеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми функціонування системи пенсійного забезпечення та окремих її елементів є темою досліджень багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Значний інтерес викликають у вчених процеси трансформації пенсійних систем як економічно розвинених країн, так і країн, що розвиваються. Зокрема, ці питання висвітлюються у наукових працях Р. Whiteford та Е. Whitehouse [1], Р. Holzmann [2], С. Domonkos [3], Р. Boden [4], А-Ж. Riekhoff [5] та ін.

Критична оцінка 30-річного досвіду трансформації пенсійних систем держав-членів Європейського Союзу наведена в роботі К. Hinrichs [6] показує, що від початку 2000-х років у країнах, де до цього домінувала однорівнева модель, спостерігається тенденція до формування багаторівневих пенсійних систем, а приватні, заздалегідь забезпечені професійні пенсії та особисті накопичення на старість набувають більшого значення в загальній структурі пенсійних виплат [6].

Систематизації теоретичних засад пенсійного забезпечення, оцінці сучасного стану системи пенсійного забезпечення України, окресленню шляхів її реформування та перспектив розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні присвячені наукові доробки І. Войналович [7], І. Доценко [8], І. Сидор та Т. Денисюк [9]. Всебічний аналіз показників розвитку та визначення нагальних проблем пенсійної системи України в контексті російсько-української війни й актуальних демографічних змін здійснено Ю. Романовською [10], Ж. Нюї та В. Klimchuk [11]. Науковці наголошують на необхідності «використання європейського досвіду в процесі реформування пенсійного забезпечення з урахуванням воєнного стану в державі» [10], підкреслюючи, що реалізація пенсійних реформ «має заохочувати участь, забезпечувати пенсії, гідні для життя, та гарантувати фінансову стійкість системи» [11].

Питання організації накопичувального пенсійного забезпечення в Україні знайшли відображення в наукових працях таких дослідників, як Є. Калюга, О. Витвицька, І. Криштопа, О. Федорченко, Г. Грищук та

О. Калюга [12], Н. Руцишин, О. Грицак та М. Руцишин [13]. Науковці визначають його переваги порівняно із солідарним рівнем, вказують на фактори, що гальмують його розвиток, та обґрунтовують необхідність їх урахування із впровадженням досвіду успішних зарубіжних країн, а також окреслюють стимули розбудови цього рівня пенсійної системи, підкреслюючи важливість таких елементів, як вдосконалення нормативно-правової бази, модернізацію інституційного забезпечення, осучаснення ринкової інфраструктури та державного регулювання тощо. Деякі автори, оцінюючи перспективи розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні, наголошують на доцільності створення умов для паритетної участі в цьому секторі не лише недержавних пенсійних фондів (НПФ), а й страхових компаній та банків [14].

Водночас попри значну кількість наукових розвідок з питань пенсійного забезпечення, проблема функціонування у цій сфері накопичувального пенсійного страхування, яке забезпечує страхове покриття ризиків дожиття застрахованих осіб до визначеного (пенсійного) віку, залишається недостатньо розробленою та потребує подальшого дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета нашої статті полягає в узагальненні теоретичних засад екосистеми пенсійного забезпечення та обґрунтуванні ролі й потенціалу накопичувального страхування як її елемента.

Екосистемний підхід до аналізу пенсійного забезпечення передбачає розгляд його як інтегрованого середовища, що формується взаємодією інституцій, інструментів, норм, зацікавлених сторін, процесів, соціальних, економічних та інших впливів. Такий підхід забезпечує можливість комплексно оцінити функціональне призначення та взаємозв'язки між складовими елементами системи, визначити їхню роль у забезпеченні соціальної захищеності осіб пенсійного віку, людей з інвалідністю або утриманців у разі втрати годувальника.

Виклад основного матеріалу дослідження. Функціонування системи пенсійного забезпечення в більшості країн регулюється національним законодавством, яке зазвичай ґрунтується на міжнародних стандартах і зобов'язаннях. Відповідно до цих правових норм формується структура державної пенсійної системи та визначаються функції і повноваження її складових.

Законодавча база України передбачає створення в країні трирівневої системи пенсійного забезпечення, яка включає:

- солідарну систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування – перший рівень;
- накопичувальну систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування – другий рівень;
- систему недержавного пенсійного забезпечення – третій рівень [15].

Наразі основним джерелом фінансування пенсійних виплат в Україні залишаються кошти солідарного рівня пенсійної системи, розпорядником яких є Пенсійний фонд України (ПФУ).

Бюджет ПФУ, що формується за рахунок надходжень від єдиного соціального внеску (ЄСВ) на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, протягом тривалого періоду характеризується значним дефіцитом. Такий дефіцит зумовлений як глобальними викликами, так і внутрішніми чинниками соціально-економічного та демографічного характеру. Значні обсяги тіньової економіки, зниження ділової активності суб'єктів господарювання, процеси старіння населення та масштабна міграція, яка безпрецедентно зросла з початку російсько-української війни, безпосередньо впливають на поступове звуження бази нарахування ЄСВ.

Попри скорочення загальної кількості пенсіонерів (Табл. 1) в країні спостерігається тривожна тенденція до майже повного зрівняння кількості зайнятих працівників у суб'єктів господарювання, які є платниками податків, з кількістю одержувачів пенсій. Зокрема, за даними, Державної служби статистики, у 2021 р. кількість працівників, зайнятих у суб'єктів

господарювання в Україні, становила 11,6 млн осіб [16], тоді як кількість пенсіонерів – 11,13 млн осіб. Тобто до початку повномасштабного російського вторгнення співвідношення пенсіонерів та зайнятого населення було близьким до 1.

Таблиця 1. Кількість пенсіонерів за видами пенсій станом на початок року, тис. осіб*

Пенсіонери за видами пенсій	2020	2021	2022	2023	2024	01.10.2024
Пенсіонери за віком	8534,6	8330,5	8052,0	7916,1	7705,7	7533,6
Пенсіонери за інвалідністю	1454,5	1478,9	1491,2	1494,9	1538,2	1559,8
Пенсіонери, у зв'язку з втратою годувальника	648,6	641,0	637,7	637,2	658,4	656,6
Пенсіонери за вислугою років	616,0	604,2	588,5	572,3	551,2	532,6
Пенсіонери за соціальними пенсіями	77,6	72,8	68,3	63,9	59,3	56,2
Пенсіонери судді (довічне грошове утримання суддів)	3,4	3,6	3,6	3,6	3,7	3,9
Усього	11334,7	11131,0	10841,1	10687,9	10516,5	10342,6

** Інформація без даних Автономної Республіки Крим, м. Севастополь та окремих територій України, що є окупованими починаючи з 07 квітня 2014 року.*

Джерело: сформовано на основі [17].

Російсько-українська війна ще більше поглибила демографічні та соціальні проблеми, додавши нові виклики, що проявилися «в значному зниженні рівня народжуваності, підвищенні рівня смертності серед військових і цивільного населення, у багатомільйонному внутрішньому переміщенні мешканців з небезпечних територій, у п'ятимільйонній вимушеній еміграції переважно жінок і дітей, зокрема без намірів повернутися» [18]. Збройна агресія російської федерації проти України спричинила значне скорочення кількості робочої сили внаслідок мобілізації та вимушеної міграції населення, а також призвела до зупинки або зменшення обсягів виробництва на багатьох підприємствах.

Одним із показових наслідків цих процесів стало скорочення кількості осіб, що беруть участь у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування. Інформація, представлена в табл. 2, свідчить про чітко виражену тенденцію до зниження кількості застрахованих осіб, які відповідно до чинного законодавства самостійно сплачують ЄСВ або за яких цей збір сплачується роботодавцем. Варто зазначити, що темпи скорочення цієї категорії учасників солідарного рівня пенсійної системи є вищими порівняно з темпами зниження загальної кількості пенсіонерів в країні. Це вказує на загострення проблем ринку праці та необхідність розробки та реалізації заходів, спрямованих на стимулювання легальної зайнятості, підтримку підприємництва, підвищення рівня заробітної плати, а також створення умов для повернення на батьківщину вимушених мігрантів, переважну більшість яких складають особи працездатного віку.

Таблиця 2. Кількість застрахованих осіб за категоріями платників єдиного соціального внеску станом в Україні у 2020-2023 рр. (станом на кінець року), тис. осіб*

Застраховані особи	2020	2021*	2022	2023	2024	Темпи приросту 2024/2020, %
Наймані працівники	9948,1	9745,3	8633,5	8905,5	8839,2	-11,1%
Інші категорії застрахованих осіб відповідно до ст. 4 Закону України № 2464-VI від 08.07.2010 [19]	1104,1	1075,9	871,9	798,2	700,3	-36,6%
Фізичні особи-підприємці	1347,0	1346,4	1312,8	1065,9	1069,1	-20,6%
Застраховані на добровільних засадах	4,8	2,8	4,7	8,6	9,5	97,9%
Усього	12404,0	12170,4	10822,9	10778,2	10618,1	-14,4%

*Інформація станом на кінець червня 2021 р.

Джерело: сформовано на основі [17].

Серйозний виклик для системи пенсійного забезпечення створює зростання кількості осіб з інвалідністю, як серед цивільного населення, так і з числа військовослужбовців. Оскільки виплати пенсій цим особам

розпочинаються до досягнення ними законодавчо визначеного пенсійного віку, це створює додаткове навантаження на бюджет ПФУ. Крім того, хоча застосування пільгових умов сплати ЄСВ для підприємств, які працевлаштовують осіб з інвалідністю, сприяє їхній зайнятості, це призводить до зменшення надходжень до бюджету фонду за рахунок цих коштів, що негативно впливає на фінансову стабільність пенсійної системи. Водночас в умовах продовження злочинної загарбницької війни росії проти України щоденно зростає кількість осіб, які втрачають годувальників, що, окрім інших негативних наслідків, також безпосередньо позначається на збільшенні соціальних видатків, в тому числі й видатків ПФУ.

Зазначені системні диспропорції обмежують розмір пенсійних виплат та ускладнюють можливості їхнього своєчасного перерахунку відповідно до змін соціальних стандартів. Характерною ознакою системи пенсійного забезпечення України є низький рівень заміщення трудового доходу пенсійними виплатами (Рис. 1), що підвищує ризик бідності в старості та демотивує потенційних учасників солідарної пенсійної системи, страхувальників і застрахованих осіб до активної участі в ній.

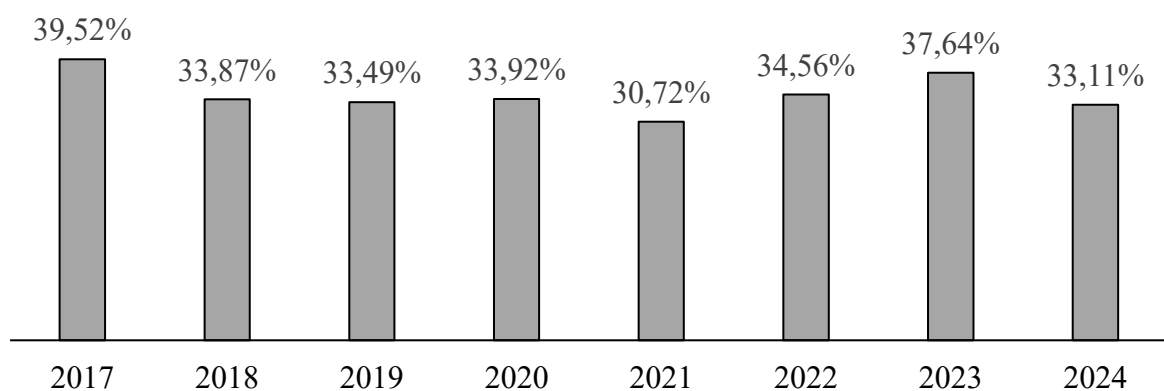

Рис. 1. Динаміка коефіцієнта заміщення заробітної плати пенсією в Україні у 2017-2024 рр., %

Джерело: розраховано за даними [17].

Солідарна пенсійна система через брак коштів не здатна забезпечити гідні виплати особам, які потребують пенсійного захисту, ні в умовах воєнного стану, ні в довгостроковій перспективі [10; 20]. Водночас система

накопичувального пенсійного забезпечення не має суттєвого впливу на рівень пенсійного забезпечення українців, оскільки реформа, яка у 2003 р. започаткувала її запровадження, досі не реалізована. Зокрема в країні дотепер не функціонує другий рівень системи пенсійного забезпечення, що «базується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді або у відповідних недержавних пенсійних фондах ... та здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій і одноразових виплат» [15].

Наразі можливості для формування індивідуальних пенсійних накопичень в Україні створює розвиток системи недержавного пенсійного забезпечення, основними суб'єктами є НПФ, страхові компанії, що здійснюють страхування життя, та банківські установи.

Проведені дослідження показують, що після набрання чинності Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» [21] у січні 2005 р. третій рівень системи пенсійного забезпечення демонстрував досить динамічний розвиток. Вагоме місце в цьому процесі займали НПФ, загальна кількість яких становила понад 120 установ. Проте згодом значна частина НПФ припинила діяльність або фактично зникла з ринку. Ці процеси супроводжувалися втратою персоніфікованого обліку учасників, а в деяких випадках і їхніх пенсійних накопичень. Діяльність значної кількості фондів, які залишилися на ринку, часто не відповідала інтересам застрахованих осіб і супроводжувалася численними порушеннями, серед яких — шахрайство, нецільове або так зване «дружнє» інвестування, завищення витрат на обслуговування тощо. Унаслідок цього більшість фондів, які продовжують працювати, не забезпечує навіть збереження реальної вартості пенсійних активів, не кажучи вже про їхнє ефективне примноження. [22] За оцінкою експертів, основною причиною такого стану є «недосконала організаційна модель» НПФ, яка перешкоджає створенню «належної основи для ефективної системи корпоративного управління та не забезпечує кінцевої відповідальності їхніх органів управління» [22].

Станом на 30.06.2024 р. в Реєстрі недержавних пенсійних фондів містилася інформація лише про 63 таких установи із загальним обсягом

акумульованих активів понад 5,3 млрд грн [23]. Показники діяльності НПФ (Табл. 3), попри їхню позитивну динаміку, свідчать про практичну відсутність соціального ефекту та незначний вплив на фінансування пенсійних виплат для загальної сукупності пенсіонерів насамперед через незначний рівень охоплення населення. Зокрема, про це можна стверджувати з огляду на загальну кількість учасників НПФ та розрахунок величини пенсійних активів на одного його учасника (у червні 2024 р. ця сума дорівнювала 6019 грн), а також частку пенсіонерів, які отримують пенсії через НПФ, у загальній кількості пенсіонерів, що фінансуються солідарною системою – у 2022-2024 рр. цей показник не сягав навіть 1%. Водночас у період воєнного стану в країні спостерігається зниження кількості учасників НПФ на тлі зростання кількості учасників, що отримали чи отримують пенсійні виплати.

Таблиця 3. Основні показники діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні у 2022-2024 рр. (станом на кінець першого півріччя)

Показники	30.06. 2022	30.06. 2023	30.06. 2024	Темпи приросту 30.06.2024/ 30.06.2022, %
Кількість укладених пенсійних контрактів, тис. шт.	96,1	96,3	97,7	1,7%
Загальна кількість учасників НПФ, тис. осіб	889,3	886,5	886,6	-0,3%
Загальна вартість активів НПФ, млн грн	4007,8	4481,9	5336,5	33,2%
Пенсійні внески, всього, млн грн, у тому числі	2729,8	2923,8	3184,2	16,6%
– від фізичних осіб	467,4	555,5	691,3	47,9%
– від фізичних осіб-підприємців	0,3	0,3	0,4	33,3%
– від юридичних осіб	2249,7	2355,5	2480,0	10,2%
Пенсійні виплати, млн грн	1370,5	1558,0	1775,0	29,5%
Кількість учасників, що отримали / отримують пенсійні виплати, тис. осіб	91,0	92,8	94,3	3,6%
Сума інвестиційного доходу, млн грн	3111,7	3654,3	4548,6	46,2%

Джерело: сформовано на основі [23].

Іншими важливими суб'єктами системи недержавного пенсійного забезпечення, що заслуговують на увагу з огляду на їх потенціал у забезпеченні додаткових джерел фінансування пенсійних виплат, є страхові компанії, що надають послуги з пенсійного страхування.

Пенсійне страхування є різновидом накопичувального страхування життя, що включає поступове формування пенсійних заощаджень протягом тривалого періоду з подальшим отриманням регулярних (ануїтетних) виплат, починаючи з визначеного договором віку або дати, незалежно від виплат в межах системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Законом України «Про страхування» визначено, що договір пенсійного страхування може передбачати:

- 1) здійснення рівномірних страхових виплат у формі ануїтету довічно або протягом визначеного таким договором періоду страхування у разі дожиття застрахованою особою до визначених таким договором віку чи дати;
- 2) страхування довічної пенсії учасника НПФ з урахуванням вимог законодавства у сфері недержавного пенсійного забезпечення [24].

Водночас чинним страховим законодавством визначено, що ануїтетні виплати застрахованим особам можуть розпочатися раніше досягнення ними загального пенсійного віку, але не раніше певного порогового значення – не менше ніж за 10 років до настання права на пенсію за загальнообов'язковим державним пенсійним страхуванням [24].

Згідно з офіційною статистикою Національного банку України, який з 2021 р. виконує функції регулятора на українському ринку страхування, наразі відсутні дані щодо договорів страхування довічної пенсії, учасниками НПФ. Водночас зафіксовано укладення договорів страхування, які передбачають досягнення застрахованою особою визначеного договором пенсійного віку. Це дає змогу оцінити роль страховиків у реалізації завдань третього рівня системи пенсійного забезпечення, зокрема використання страхування як інвестиційного інструмента, що поєднує страхування життя і

здоров'я особи з процесом накопичення пенсійного капіталу, забезпечуючи одночасно як збереження, так і можливість примноження коштів.

Аналіз показників розвитку страхування, яким передбачено досягнення застрахованою особою визначеного договором пенсійного віку в Україні (Табл. 4), свідчить про його пряму залежність від економічної та безпекової ситуації в Україні. Потрясіння останніх років суттєво позначилися на цьому секторі страхового ринку, насамперед на зміні кількості укладених договорів страхування та кількості застрахованих осіб. Адже будь-які накопичення коштів, зокрема й через механізми накопичувального страхування життя, можливі лише за умови певного рівня добробуту населення та економічної стабільності [25, с. 149].

Таблиця 4. Основні показники розвитку страхування, яким передбачено досягнення застрахованою особою визначеного договором пенсійного віку в Україні у 2020-2023 рр.

Показники	2020	2021	2022	2023	Темпи приросту 2020/2023, %
Чисті страхові премії, млн грн	76,1	94,9	85,2	103,9	36,5%
Чисті страхові виплати, млн грн, у тому числі	2,2	4,9	4,4	7,3	231,8%
страхові виплати у вигляді анuitетів	1,7	2,9	3,0	4,7	176,5%
Виплати викупних сум, млн грн	1,5	2,6	5,7	4,0	166,7%
Кількість договорів страхування, укладених протягом звітного періоду, од.	2026	5043	1116	1874	-7,5%
Кількість фізичних осіб, застрахованих на кінець звітного періоду, осіб	46209	50398	15528	14590	-68,4%
Максимальна страхова сума за окремою застрахованою особою, млн грн	0,8	1,4	1,4	1,4	75,0%

Джерело: сформовано на основі [26].

Упродовж останніх років зросла кількість звернень клієнтів щодо відстрочення платежів або розірвання договорів страхування, якісним індикатором цього є зростання дебіторської заборгованості за договорами

страхування на кінець звітного періоду та збільшення обсягів виплат викупних сум.

Виплати викупних сум, які здійснюють страховики страхувальникам у разі дострокового припинення договорів накопичувального страхування, суттєво зросли з початком широкомасштабного воєнного вторгнення в Україну. Це свідчить про зростання занепокоєння страхувальників щодо збереження накопичених коштів, появу інших фінансових потреб, задоволення яких стало більш нагальним, ніж фінансування майбутніх пенсій, а також зниження довіри до фінансової стабільності страховиків у період воєнного стану. Зокрема, у 2022 р. виплата викупних сум за договорами страхування, що передбачають досягнення застрахованою особою визначеного договором пенсійного віку, зросла у 3,8 рази порівняно з 2020 р. Натомість у 2023 р. ці виплати, хоч і залишалися високими, демонстрували уповільнення темпів зростання, яке становило майже 167%.

Наразі страховий сектор зосереджується на формуванні зацікавленості потенційних клієнтів у послугах пенсійного страхування, що передбачає створення ефективних мотиваційних механізмів і стимулів до укладання договорів страхування з урахуванням змін у потребах та можливостях споживачів.

Попри невисоку, порівняно з дохідністю, яку пропонують інші учасники фінансового чи фондового ринків, прибутковість заощаджень, що гарантуються страховиками, пенсійне страхування є досить перспективним інструментом у сфері добровільного накопичувального пенсійного забезпечення. Серед його переваг варто відзначити: гарантію збереження капіталу, навіть за умов несприятливої ринкової кон'юнктури; юридичний захист накопичень від стягнення та конфіскації; можливість отримання податкових пільг; а також розподіл інвестиційних ризиків між страховою компанією та застрахованою особою. Усе це робить пенсійне страхування привабливим для осіб, які пріоритетом вважають не лише примноження коштів, а й безпеку та стабільність своїх пенсійних накопичень.

Пенсійна реформа, що визначена одним із пріоритетів сучасної соціальної політики, передбачає трансформацію системи пенсійного забезпечення шляхом запровадження другого рівня пенсійної системи та створення механізмів обов'язкових пенсійних накопичень. Важливим етапом на цьому шляху є підготовка, обговорення та ухвалення проєкту Закону України «Про загальнообов'язкове накопичувальне пенсійне забезпечення», який стане правовою базою для впровадження другого рівня пенсійної системи – загальнообов'язкової накопичувальної складової пенсійного забезпечення [27].

Водночас успішність пенсійної реформи значною мірою залежатиме й від ефективного функціонування третього рівня системи пенсійного забезпечення. Особлива роль у цьому належить страховикам, які мають продемонструвати здатність адаптуватися до нових законодавчих умов, розробляти інноваційні продукти, а також активно працювати над підвищенням фінансової грамотності населення, переконливо демонструючи надійність і переваги пенсійного страхування як інструменту довгострокового фінансового захисту.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

Сучасна пенсійна система України, що складається з солідарної та накопичувальної систем загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, а також системи недержавного пенсійного забезпечення, функціонує у тісному взаємозв'язку всіх її елементів та перебуває під впливом широкого спектра демографічних, соціально-економічних, інституційних та безпекових чинників.

Внаслідок повномасштабного російського вторгнення в Україну особливо гостро проявилися структурні проблеми солідарної системи. Це підтверджується хронічним дефіцитом Пенсійного фонду України, що детермінований звуженням бази нарахування єдиного соціального внеску, зростанням кількості пенсіонерів за інвалідністю та у зв'язку з втратою

годувальника, а також низьким рівнем заміщення трудового доходу пенсійними виплатами.

Система накопичувального пенсійного забезпечення не має суттєвого впливу на рівень пенсійного забезпечення українців, оскільки дотепер не функціонує другий рівень системи пенсійного забезпечення, що базується на засадах обов'язкового накопичення коштів застрахованих осіб. Наразі можливості для формування індивідуальних пенсійних накопичень в Україні створює система недержавного пенсійного забезпечення, основними суб'єктами якої є НПФ, страхові компанії, що здійснюють страхування життя, та банківські установи. Водночас соціальний ефект діяльності цих установ не досяг належного рівня як через обмежену довіру населення та низький рівень його добробуту, так і внаслідок недосконалості організаційної моделі НПФ та численні порушення в управлінні їх активами.

Важлива роль у реалізації завдань третього рівня пенсійної системи належить пенсійному страхуванню, яке пропонують своїм клієнтам страхові компанії. Пенсійне страхування є різновидом накопичувального страхування життя, що передбачає поступове формування заощаджень та подальші регулярні виплати після досягнення застрахованою особою визначеного договором віку. Попри виклики, зумовлені економічною та безпековою ситуацією в Україні, накопичувальне страхування зберігає привабливість для громадян, які прагнуть фінансової стабільності у старості, та має значний потенціал як інструмент для здійснення додаткових індивідуальних пенсійних накопичень.

Література

1. Whiteford P., Whitehouse E. Pension challenges and pension reforms in OECD countries. *Oxford review of economic policy*. 2006. №22 (1). P. 78–94. DOI: <https://doi.org/10.1093/oxrep/grj006>.
2. Holzmann R. Global pension systems and their reform: Worldwide drivers, trends and challenges. *International social security review*. 2013. Vol. 66, Iss. 2. P. 1–29. DOI: <https://doi.org/10.1111/issr.12007>.

3. Domonkos S. Pension reforms in EU11 countries: An evaluation of post-socialist pension policies. *International social security review*. 2017. Vol. 70, Iss. 2. P. 109-128. DOI: <https://doi.org/10.1111/issr.12137>.
4. Boden R. Pensioned off? Evaluating the UK's National Insurance scheme. *Public Money & Management*. 2021. №41(8). P. 646–655. DOI: <https://doi.org/10.1080/09540962.2020.1862993>.
5. Riekhoff A-J. Pension reforms, the generational welfare contract and preferences for pro-old welfare policies in Europe. *Social Policy & Administration*. 2021. Vol. 55, Iss. 3. P. 501–518. DOI: <https://doi.org/10.1111/spol.12678>.
6. Hinrichs K. Recent pension reforms in Europe: More challenges, new directions. An overview. *Social policy and administration*. 2021. №55(3). С. 409-422. DOI: <https://doi.org/10.1111/spol.12712>.
7. Войналович І. А. Сучасний стан і вектори розвитку пенсійного забезпечення в Україні. *Економіка та суспільство*. 2024. № 64. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-95>.
8. Доценко І. Система пенсійного забезпечення в Україні: сучасні тенденції та перспективи розвитку. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки*. 2025. Т. 338, №1. С. 153–159. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-338-22>.
9. Сидор І., Денисюк Т. Державне пенсійне страхування в Україні: виклики сучасності та напрями реформування. *Світ фінансів*. 2022. №1(70). С. 22–35. DOI: <https://doi.org/10.35774/sf2022.01.022>.
10. Романовська Ю. Реформування пенсійного забезпечення в Україні. *Scientia fructuosa*. 2024. № 5. С. 34–47. DOI: [https://doi.org/10.31617/1.2024\(157\)03](https://doi.org/10.31617/1.2024(157)03).
11. Høj J., Klimchuk V. Safeguarding the sustainability of the Ukrainian pension system. *OECD Economics Department Working Papers*. № 1805. Paris: OECD Publishing, 2024. DOI: <https://doi.org/10.1787/fc202a7e-en>.
12. Калюга Є., Витвицька О., Криштопа І., Федорченко О., Грищук Г., Калюга О. Оцінка накопичувальної системи пенсійного забезпечення. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики*. 2023. Т. 4, №51. С. 320–332. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.4.51.2023.4071>.

13. Руцишин Н., Грицак О., Руцишин М. Проблеми та перспективи розвитку системи накопичувального пенсійного забезпечення в Україні. *Modeling the development of the economic systems*. 2024. № 3. С. 296–301. DOI: <https://doi.org/10.31891/mdes/2024-13-41>.

14. Савицька Н., Жиликова О. Оцінка перспективи розвитку ринку страхування життя в умовах реформування пенсійної системи. *Проблеми економіки*. 2019. № 1 (39). С. 170-175. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2019-1-170-175>.

15. Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV. Дата оновлення: 04.04.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#top_(дата звернення: 08.05.2025).

16. Структурні зміни в економіці України та її регіонів. *Держстат*. Дата оновлення: 15.11.2024. URL: <https://stat.gov.ua/uk/releases/strukturni-zminy-v-ekonomitsi-ukrayiny-ta-yiyi-rehioniv-8> (дата звернення: 11.05.2025).

17. Звіти про роботу органів Пенсійного фонду України. *Пенсійний фонд України*. Дата оновлення: 19.05.2025. URL: <https://www.pfu.gov.ua/diyalnist/zvity-pro-robotu/page/2/>____(дата звернення: 08.05.2025).

18. Про схвалення Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року : розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2024 р. № 922-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 15.05.2025).

19. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування : Закон України від 08.07.2010 № 2464-VI. Дата оновлення: 01.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17#Text> (дата звернення: 15.05.2025).

20. Чвортко Л. А., Полехіна В. М. Кошти соціального страхування та їх роль у забезпеченні соціальних виплат. *Економічні горизонти*. 2024. № 4 (29). С. 91–102. DOI: [https://doi.org/10.31499/2616-5236.4\(29\).2024.315369](https://doi.org/10.31499/2616-5236.4(29).2024.315369).

21. Про недержавне пенсійне забезпечення : Закон України від 09.07.2003 № 1057-IV. Дата оновлення: 01.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15#Text> (дата звернення: 08.05.2025).

22. Біла книга «Реформа добровільного накопичувального пенсійного забезпечення» : Концепція Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 10.01.2025 №: 08/21/1710/K01. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/document/?id=30647630> (дата звернення: 15.05.2025).

23. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення. *Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку*. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2024/09/npf_2_kv-2024.pdf (дата звернення: 08.05.2025).

24. Про страхування : Закон України від 18.11.2021 № 1909-IX. Дата оновлення: 01.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text> (дата звернення: 08.05.2025).

25. Чвертко Л. А., Корнієнко Т. О., Вінницька О. А. Фінансова інклюзія на страховому ринку України: передумови та чинники формування. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2022. Вип. 18, Т. 2. С. 146-158. DOI: <https://doi.org/10.15330/apred.2.18.146-158>.

26. Показники діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг. Наглядова статистика. *Національний банк України*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist#6> (дата звернення: 12.05.2025).

27. Звіт про результати громадського обговорення проекту Закону України «Про загальнообов'язкове накопичувальне пенсійне забезпечення». *Міністерство соціальної політики України*. Дата оновлення: 01.04.2025. URL: <https://www.msp.gov.ua/legislation/regulatory-framework/regulatory-framework-34> (дата звернення: 15.05.2025).

References

1. Whiteford, P. and Whitehouse, E. (2006), “Pension challenges and pension reforms in OECD countries”, *Oxford review of economic policy*, vol. 22, iss.1, pp. 78–94. <https://doi.org/10.1093/oxrep/grj006>.

2. Holzmann, R. (2013), “Global pension systems and their reform: Worldwide drivers, trends and challenges”, *International social security review*, vol. 66, iss. 2, pp. 1–29, <https://doi.org/10.1111/issr.12007>.

3. Domonkos, S. (2017), "Pension reforms in EU11 countries: an evaluation of post-socialist pension policies", *International social security review*, vol. 70, iss. 2, pp. 109-128, <https://doi.org/10.1111/issr.12137>.
4. Boden, R. (2021), "Pensioned off? Evaluating the UK's National Insurance scheme", *Public Money & Management*, vol. 41, iss. 8, pp. 646–655. <https://doi.org/10.1080/09540962.2020.1862993>.
5. Riekhoff, A-J. (2021), "Pension reforms, the generational welfare contract and preferences for pro-old welfare policies in Europe", *Social Policy & Administration*, vol. 55, iss. 3, pp. 501–518. <https://doi.org/10.1111/spol.12678>.
6. Hinrichs, K. (2021), "Recent pension reforms in Europe: More challenges, new directions. An overview", *Social policy and administration*, vol. 55, iss. 3, pp. 409-422. <https://doi.org/10.1111/spol.12712>.
7. Voinalovych, I. (2024), "Current state and vectors of development of pension provision in Ukraine", *Economy and Society*, vol. 64. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-95>.
8. Dotsenko, I. (2025), "The pension system in Ukraine: current trends and development prospects", *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*, vol. 338, no. 1, pp. 153–159. <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-338-22>.
9. Sydor, I. and Denysiuk, T. (2022), "State pension insurance in Ukraine: modern challenges and directions of reform", *World of Finance*, vol. 1(70), pp. 22–35, <https://doi.org/10.35774/sf2022.01.022>.
10. Romanovska, Yu. (2024), "Pension reform in Ukraine", *Scientia fructuosa*, vol. 5, pp. 34–47, [https://doi.org/10.31617/1.2024\(157\)03](https://doi.org/10.31617/1.2024(157)03).
11. Høj, J. and Klimchuk, V. (2024), "Safeguarding the sustainability of the Ukrainian pension system", *OECD Economics Department Working Papers*, no. 1805, OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/fc202a7e-en>.
12. Kaliuha, Y., Vytvytska, O., Kryshchuk, I., Fedorchenko, O., Hryshchuk, H. and Kalyuga, O. (2023), "Assessment of the accumulative pension system", *Financial and credit activity problems of theory and practice*, vol. 4, no. 51, pp. 320–332. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.4.51.2023.4071>.

13. Rushchyshyn, N., Hrytsak, O. and Rushchyshyn, M. (2024), “Problems and prospects of the development of the accumulative pension system in Ukraine”, *Modeling the development of the economic systems*, vol. 3, pp. 296–301, <https://doi.org/10.31891/mdes/2024-13-41>.
14. Savytska, N. L. and Zhyliakova, O. V. (2019), “Assessment of prospects for the development of the life insurance market in the context of reforming the pension system”, *The problems of economy*, vol. 1, no. 39, pp. 170–175, <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2019-1-170-175>.
15. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine “On compulsory state pension insurance”, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#top_ (Accessed 08 May 2025).
16. State Statistics Service (2024), “Structural changes in the economy of Ukraine and its regions”, available at: <https://stat.gov.ua/uk/releases/strukturni-zminy-v-ekonomitsi-ukrayiny-ta-yiyi-rehioniv-8> (Accessed 11 May 2025).
17. Pension Fund of Ukraine (2025), “Reports on the work of the Pension Fund of Ukraine”, available at: <https://www.pfu.gov.ua/diyalnist/zvityi-pro-robotu/page/2/> (Accessed 08 May 2025).
18. Cabinet of Ministers of Ukraine (2024), Order “On approval of the strategy of demographic development of Ukraine until 2040”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-2024-%D1%80#Text> (Accessed 15 May 2025).
19. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), The Law of Ukraine “On the collection and accounting of the single contribution to compulsory state social insurance”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17#Text> (Accessed 15 May 2025).
20. Chvertko, L. and Poliekhina, V., (2024), “Social insurance funds and their role in providing social benefits”, *Economies’ Horizons*, vol. 4 (29), pp. 91–102, [https://doi.org/10.31499/2616-5236.4\(29\).2024.315369](https://doi.org/10.31499/2616-5236.4(29).2024.315369).
21. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), The Law of Ukraine “On non-state pension provision”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15#Text> (Accessed 08 May 2025).

22. National Securities and Stock Market Commission (2025), The Concept “White paper “Reform of voluntary funded pension provision”, available at: <https://www.nssmc.gov.ua/document/?id=30647630> (Accessed 15 May 2025).
23. National Securities and Stock Market Commission (2024), “Results of the development of the private pension system”, available at: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2024/09/npf_2_kv-2024.pdf (Accessed 08 May 2025).
24. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), The Law of Ukraine “On insurance”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text> (Accessed 08 May 2025).
25. Chvertko, L. A., Korniienko, T. O. and Vinnytska, O. A. (2022), “Financial inclusion in the insurance market of Ukraine: prerequisites and factors of formation”, *The Actual Problems of Regional Economy Development*, vol. 2, no.18, pp. 146–158, <https://doi.org/10.15330/apred.2.18.146-158>.
26. National Bank of Ukraine (2025), “Performance indicators of non-banking financial services market participants”, available at: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist#6> (Accessed 12 May 2025).
27. Ministry of Social Policy of Ukraine (2025), “Report on the results of the public discussion of the Draft Law of Ukraine “On Compulsory Accumulative Pension Provision”, available at: <https://www.msp.gov.ua/legislation/regulatory-framework/regulatory-framework-34> (Accessed 15 May 2025).

Стаття надійшла до редакції 23.05.2025 р.